

УДК 338.242.42

**СИСТЕМА НАУКОВИХ ПРИНЦИПІВ ДОСЛІДЖЕННЯ
ДОМОГОСПОДАРСТВА****Бурлуцький С.В., д.е.н.***E-mail: magistrdr@gmail.com**Донбаська державна машинобудівна академія
м. Краматорськ*

Домогосподарство як багатогранне явище будь-якої соціально-економічної системи є одним з найважливіших об'єктів аналізу цілої низки суспільних наук. Загострення кризових явищ у фінансово-економічній системі та суспільно-політичній сфері обумовлює необхідність дослідження трансформації взаємовідносин між домогосподарствами та державою. Метою роботи є формування комплексної системи наукових принципів дослідження домогосподарства для підвищення обґрунтованості управлінських рішень при формуванні державної соціальної та економічної політики. У роботі визначено дві протилежні наукові концепції домогосподарства – методологічний індивідуалізм та холізм. Доведено, що розв'язання методологічного дуалізму визначених концепцій забезпечується у межах системної парадигми. Такий підхід надає можливість повністю розкрити соціально-економічний зміст домогосподарства як самостійної системи та як елемента систем більш високого рівня. На цій основі визначено сукупність принципів, які формують підґрунтя дослідження домогосподарств, а саме: функціонально-цільовий, подвійності, цілісності, інституційної обумовленості, обмеженої раціональності. Дотримання кожного з визначених принципів при формуванні державної соціальної та економічної політики сприятиме стабільному розвитку національної економіки.

Ключові слова: домогосподарство, системна парадигма, методологічний індивідуалізм, холізм, наукові принципи

UDC 338.242.42

**SYSTEM OF THE SCIENTIFIC PRINCIPLES OF THE HOUSEHOLD
RESEARCH****Burlutskiy S.V., Doctor of Economics***E-mail: magistrdr@gmail.com**Donbass State Engineering Academy
Kramatorsk*

The household as the many-sided phenomenon of every social and economic system is one of the most important objects of the number social sciences analysis. The aggravation of the crisis in financial and economic system and the political sphere causes need of research of relationship between households and the state transformation. The purpose of the paper is formation of scientific principles complex system of the household research for increase of administrative decisions validity by forming the state social and economic policy.

To opposite scientific concepts of a household – methodological individualism and a holism have been identified in the work. It has been proved that disclosure of methodological dualism of these concepts is provided within a system paradigm. Such approach provides possibility of full disclosure of the household social and economic maintenance as independent system and as element of systems of higher level. On this basis set of the principles forming basis of household research: functional and target, dualities, continuity, institutional conditionality, limited rationality. Observance of each formulated principles by forming the state social and economic policy will promote stable development of national economy.

Key words: household, system paradigm, methodological individualism, holism, scientific principles

Актуальність проблеми. Домогосподарство як багатогранне явище будь-якої соціально-економічної системи є одним з найважливіших об'єктів аналізу цілої низки суспільних наук. Слід зазначити, що не зважаючи на велику кількість теоретичних та емпіричних досліджень цієї проблематики, ще не сформувалася цілісна концепція формування взаємовідносин між домогосподарствами та державою. Особливої актуальності ця проблема набуває у період загострення кризових явищ як у фінансово-економічній системі, так і у суспільно-політичній сфері взагалі. Якщо державна політика розроблюється й здійснюється з мінімальним урахуванням переваг цільових домогосподарств та відповідних їм соціально-культурних обмежень, то результативність такого підходу буде мінімальною у короткостроковому періоді та можливо катастрофічною у довгостроковій перспективі.

Аналіз останніх наукових досліджень. Певні методологічні та методичні аспекти проблеми дослідження функціонування домогосподарств знайшли своє гідне місце у роботах багатьох дослідників. Слід відзначити загальносистемні розробки Л. Абалкіна [1] та Я. Корнаї [2], економічний підхід до позаринкової діяльності домогосподарств Г. Беккера [3], міждисциплінарну методологію К. Поланьї [4] та інші роботи закордонних та вітчизняних фахівців. Серед останніх робіт у цій сфері заслуговує на увагу дослідження професора Корнельського університету (США) П. Пінструп-Андерсена присвячені проблемам ефективності реалізації програм підтримки домогосподарств та потенційним конфліктам між цілями державними та приватними інтересами [5, 6]. Разом з тим у вітчизняній економічній науці поки ще не сформувалося розуміння домогосподарства як базового актора соціально-економічних та суспільних

відносин. Дослідження економічних аспектів становлення громадянського суспільства в Україні потребує не лише поєднання просторових, кількісних показників індивідів, але й врахування їх соціальності що знаходить свій первісний прояв у формуванні та функціонуванні домогосподарств.

Метою роботи є формування комплексної системи наукових принципів дослідження домогосподарства для підвищення обґрунтованості управлінських рішень при формуванні державної соціальної та економічної політики.

Викладення основного матеріалу дослідження. У дослідженнях, присвячених формуванню економічних систем, переважають дві основні точки зору. Згідно з першою, основним елементом системи є індивід та його потреби (методологія індивідуалізму), а функціонування систем вищого рівня базується на рішеннях прийнятих індивідом. За другою, домогосподарства – це або сім'я, або взагалі великі об'єднання людей (методологія холізму), а отже функціонування індивіду обумовлюється системами вищого рівня.. Слід зазначити, що сучасний «мейнстрім» поєднує у собі усі концепції та течії, базисом яких є оптимізація економічної поведінки та аналіз рівноважних станів. Будь які залежності мікро- або макрорівня визначаються як похідні від функції суб'єктів – оптимізаторів. Ця перша, найбільш поширена, точка зору відображає зміст принципу методологічного індивідуалізму: усі явища пояснюються як результат цілеспрямованої діяльності індивідуумів. Розповсюдженість неокласичної методології пояснюється досить високою універсальністю концепції, можливістю казуального моделювання та оптимізації. У межах економічного імперіалізму методи неокласики застосовуються в багатьох неекономічних сферах. Разом з тим слід відзначити головний недолік неокласичної течії, а саме слабку ступінь емпіричної доказовості.

Формально результат дії системи або показники виконання її функції повинні відповідати уставці або цілі системи. Досягнення такого результату майже неможливе, що пояснюється нестабільністю зовнішніх та внутрішніх умов функціонування. Таким чином, може виникнути ситуація, коли ціль та функція не тільки не співпадають, але й суперечать один одному. Якщо система не виконує свою функцію, то вплив зовнішньої середовища може бути руйнівним для неї, але невиконання цілі може не нести загрози руйнування.

Наприклад, одна з функцій домогосподарства, яку виділяє сучасна наука, постачання трудових ресурсів на ринок. Відмова від цієї функції може за певних умов привести до руйнування домогосподарства, адже саме

реалізація цього чинника виробництва дозволяє домогосподарству отримувати доходи для свого існування. Але водночас недостатній рівень доходу від реалізації трудових ресурсів на рику праці може привести до неможливості отримання достатньої кількості споживчих благ та неможливості максимізації корисності від їх споживання. Отже ціль – максимізація корисності – не буде виконуватися, але система продовжить існувати.

Якщо домогосподарство це система першого рівня, то у процесі свого функціонування воно може взаємодіяти з іншими домогосподарствами або системами такого ж першого рівня. Між такими системами можуть існувати ринкові та етичні зв'язки. Ринкові зв'язки можуть пов'язувати системи вищого рівня. Це можуть бути, наприклад зв'язки між фірмами, галузями іншими господарчими об'єднаннями. Але повністю погодитися з формами координації, запропонованими Я. Корнаї [2], не можливо. Ринкові зв'язки можуть мати не тільки горизонтальний характер. Так, фірма як система більш високого рівня може включати домогосподарства як власників капіталу, праці та інших ресурсів. А отже будуть формуватися зв'язки вертикального характеру. Держава як система ще більш високого рівня може здійснювати закупівлі у фірм, проводити запозичення у домогосподарств, що теж є прикладом вертикальних ринкових зв'язків.

Таким чином, необхідною умовою аналізу домогосподарств ті їх ролі у соціально-економічних процесах є необхідність розробки системи наукових принципів, використання яких сприятиме підвищенню обґрунтованості управлінських рішень при формуванні державної політики. Необхідність державного втручання у діяльність домогосподарств, у найбільш загальному вигляді, обумовлюється тим, що саме домогосподарства складають основу функціонування будь якої економічної системи. Держава як системний елемент вищого рівня повинна забезпечувати сталість системних зв'язків і можливість ефективного функціонування системних елементів. Практична реалізація цього процесу здійснюється завдяки дотриманню сукупності правил, закономірностей та вимог, які втілюються у наукових принципах дослідження домогосподарства. Особливістю формування такої системи принципів у межах системного концепту є необхідність урахування подвійного характеру домогосподарства: по-перше, як самостійної економічної системи, а по-друге, як елемента систем більш високого рівня. Отже, наукові принципи дослідження домогосподарства повинні носити комплексний характер і складатися з елементів які

одночасно регламентують вимоги до аналізу індивідуальних, так і системних характеристик домогосподарства.

Дослідження різних методологічних підходів до категорії «домогосподарство» [7] приводить до висновку, що використання методологічного індивідуалізму у чистому вигляді не відповідає критеріям системної парадигми. Не індивідуальні пріоритети, а системні настанови є вирішальними при формуванні взаємозв'язків. Так, академік Леонід Абалкін, визначаючи пріоритети розвитку російської економічної думки, відзначав характерне для російської економічної школи визнання примату загального народногосподарського підходу над діяльністю та мотивацією індивідуума [1].

Результатом еволюції неокласичної теорії стала поява економічного імперіалізму – методології використання економічних методів неокласики для аналізу позаринкової діяльності людини. Інструментарій неокласичного мікроекономічного аналізу збагачується за рахунок урахування особливостей конкретної інституціональної середовища. Парадигмою цієї методології є передумова принципової раціональності людської поведінки, тобто її орієнтація на отримання майбутніх результатів. Апологет економічного підходу до позаринкових форм діяльності Гаррі Беккер розповсюдив інструментарій мікроекономічного аналізу та питання дискримінації, освіти, злочинності, планування сім'ї. Його «нова теорія домогосподарства» відмовляється від пасивного характеру домогосподарства, спрямованого тільки на споживання, та акцентує увагу на виробництві домогосподарством споживчих благ. Гаррі Беккер відзначає здійснення у домогосподарстві виробництва не тільки матеріальних речей, але й таких специфічних категорій корисності, як людський капітал, здоров'я та ін. [3]. Домогосподарство функціонує як «фірма», що перетворює ринкові товари, час членів домогосподарства та інші ресурси у базові споживчі блага. Головним ресурсом для виробництва у межах домогосподарства виступає час. А одним з головних питань – розподіл часу між ринковим сектором та домогосподарством. Такий підхід забезпечив можливість використання для аналізу неокласичних ефектів доходу та заміщення. Не зважаючи на революційність методології Г. Беккера, слід зазначити, що нова теорія виключає з розгляду складну внутрішню структуру домогосподарства, ототожнюючи його з індивідом. А отже традиції «методологічного індивідуалізму» знаходять своє логічне продовження.

Інституціональний напрямок досліджень передбачає можливість домогосподарства і взагалі будь-яка економічної системи функціонувати тільки у відповідних інституціональних формах. Неможливо відокремлено вивчати економічні або господарчі засади функціонування будь якого суб'єкту. Так провідні представники неортодоксальних економічних шкіл у своєму своєрідному маніфесті «К створенню інституціональної політичної економії» [8, с. 19] виступають за відродження інтегрованого підходу та аналізу взаємного проникнення економічних інститутів та політичних, юридичних, соціальних та етичних норм. Отже міждисциплінарний системний підхід є не тільки обґрунтованим, але й об'єктивно необхідним методом вивчення домогосподарств. К. Поланьї у своєму дослідженні стверджує: «Економічна діяльність людини, як правило, повністю підкоряється загальній системі його соціальних зв'язків. Людина діє не для того, щоб забезпечити свої приватні інтереси у сфері володіння матеріальними благами, вона прагне гарантувати свій соціальний статут, свої соціальні права, свої соціальні переваги» [4, с. 58].

Порівняльний аналіз методологічних особливостей дослідження домогосподарства дозволив зробити висновок про наявність спільних рис притаманних різним науковим школам, що дало змогу сформулювати систему основних наукових принципів (рис.1).

Функціонально-цільовий принцип: функції домогосподарства об'єктивно обумовлені зовнішньою середою та відображають призначення системи; цілі домогосподарства відображають внутрішні потреби та бажане значення функції.

Принцип подвійності: домогосподарство це самостійна система та одночасно елемент систем більш високого рівня. Принцип складності: на мікрорівні домогосподарство може розглядатися як сукупність абстрагованих підсистем (рівень абстракції дозволяє зберігати суттєві характеристик домогосподарства як цілого).

Принцип інституційної обумовленості: діяльність домогосподарства обмежена загальносистемними інститутами – сталими сукупностями формальних та неформальних правил та механізмів примусу. Принцип обмеженої раціональності: Складність зовнішнього середовища не дозволяє забезпечити абсолютну оптимізацію поведінки домогосподарства.

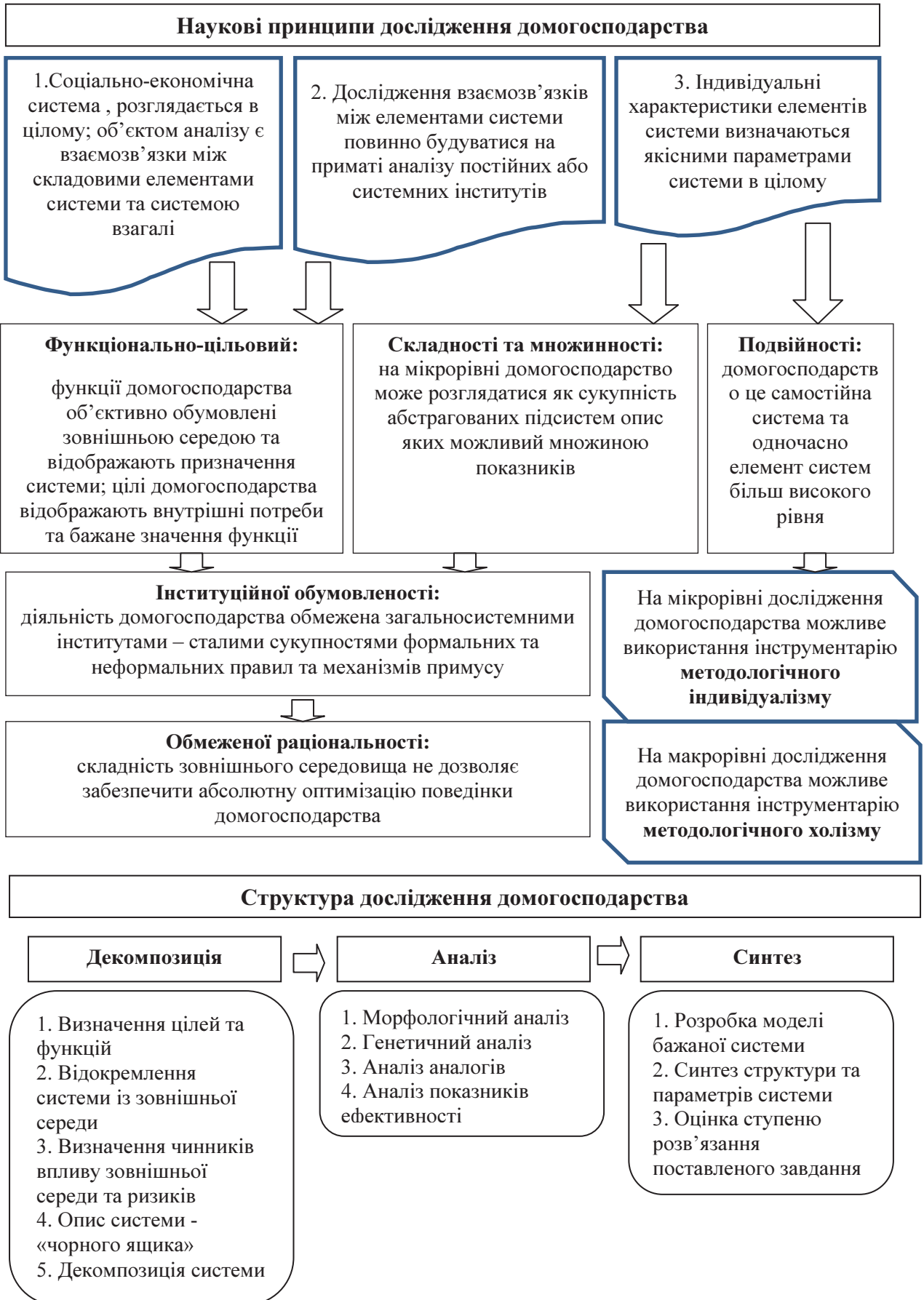

Рис. 1. Система наукових принципів дослідження домогосподарства

Якщо розглядати процес дослідження домогосподарства у вигляді послідовності стадій його здійснення, то в узагальненому вигляді він буде складатися з таких етапів: встановлення цілей та завдань дослідження; визначення рівня досліджуваної системи (визначенням макроекономічного або мікроекономічного характеру об'єкта дослідження); аналіз структури системи (структури домогосподарства, або структури елементів якої є домогосподарство); визначення цілей та функцій системи та підсистем; декомпозиція цілей домогосподарства та визначення наявних ресурсів та бажаної потреби; прогноз можливих змін у зовнішньому та внутрішньому середовищі домогосподарства; побудова комплексної системи розвитку для досягнення встановлених цілей та її верифікація. Результативність здійснення кожного з перелічених етапів значним чином визначається ступенем дотримання відповідних кожному етапу наукових принципів дослідження.

Висновки. Проведене у роботі узагальнення еволюції теорії домогосподарства та сучасних наукових підходів щодо різних аспектів функціонування домогосподарства обумовило необхідність методологічного синтезу. Домогосподарство одночасно виступає як соціальне явище, так і економічне, а отже синтез знань стає підґрунтям не тільки кількісного, але і якісного аналізу. У процесі дослідження визначено дві протилежні наукові концепції домогосподарства – методологічний індивідуалізм та холізм – та доведено, що розв'язання методологічного дуалізму визначених концепцій забезпечується у межах системної парадигми, що надає можливість повністю розкрити соціально-економічний зміст домогосподарства як самостійної системи та як елемента систем більш високого рівня. На цій основі визначено сукупність принципів, які формують підґрунтя дослідження домогосподарств, а саме: функціонально-цільовий, подвійності, цілісності, інституційної обумовленості, обмеженої раціональності. Дотримання кожного з визначених принципів при формуванні політики соціальної підтримки домогосподарств сприятиме стабільному розвитку соціально-економічної системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Абалкин Л.И. В поисках самоопределения российской школы экономической мысли / Л.И. Абалкин // Очерки истории российской экономической мысли: монография; под ред. Л.И. Абалкина. – М.: Наука, 2003. – 368 с.

2. Корнай Я. Системная парадигма / Я. Корнай // Вопросы экономики. – 2002. – №4. – С. 4.-22.
3. Becker Gary S. The economic approach to human behavior. By. The. University of Chicago Press, Chicago and London. - 1976. - 294 p.
4. Polanyi K. The great transformation: the political and economic origins of our time. - Beacon Press:- Business & Economics. - 1944. - 317 p.
5. Pinstrup-Andersen, P. Household behavior and government preferences: compatibility or conflicts in efforts to achieve goals of nutrition programs. in the Political economy of food and nutrition policies, ed. Baltimore: The Johns Hopkins University Press. – 1993. - pp. 116-130
6. Pinstrup-Andersen, P. and Watson, D. Food policy for developing countries: The role of government in global, national, and local food systems. Ithaca, NY: Cornell University Press. – 2011. - 137 p.
7. Бурлуцький С.В. Методологічний дуалізм аналізу домогосподарства – системи / С.В. Бурлуцький // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 11(125). – 2011. – С. 8-19.
8. Буайе Р. К созданию институциональной политической экономики / Р. Буайе, Э. Бруссо, А. Кайе, О. Фавро // Экономическая социология. – 2008. – №3, т. 9. – С. 17-24.